

ADRIAN ULJASZ

NOTATKI JULIANA ALEKSANDRA BAŁASZEWICZA O REPERTUARZE TEATRALNYM W WARSZAWIE W LATACH 1862–1864 JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD DZIEJAMI TEATRU POLSKIEGO

WSTĘP

W zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie można znaleźć cenne materiały źródłowe do badań nad dziejami literatury ojczyźnej i teatru na ziemiach polskich. Należą do nich rękopiśmienne notatki Juliana Aleksandra Bałaszewicza o repertuarze teatralnym granym w Warszawie w okresie przed wybuchem powstania styczniowego oraz w czasie trwania powstańczego zrywu, w latach 1862–1864¹. Zapiski są poniżej publikowane w charakterze materiału źródłowego.

Julian Aleksander Bałaszewicz był szpiegiem i prowokatorem działającym na rzecz władzy rosyjskiej. Przyszedł na świat w 1831 r. na ziemi wileńskiej z małżeństwa Fabiana Gaspara i Marii Bałaszewiczów². Maria Bałaszewiczowa pochodziła z rodziny Snarskich³. Rodzice należeli do środowiska ubogiej drobnej szlachty⁴. Młody Bałaszewicz pobierał nauki w szkole w Poniewieżu. W 1850 r. podjął służbę w carskim wojsku. Po dwóch latach odszedł ze służby wojskowej z powodu złego stanu zdrowia, ale w 1854, w czasie wojny krymskiej, powrócił do armii, a później doszedł do stopnia podporucznika. Wojsko opuścił ostatecznie w 1858 r. Jako cywil podjął pracę w zawodzie antykwariusza, do której miał powołanie, ponieważ od młodości gromadził z zamiłowaniem zabytkowe przedmioty i numizmaty. Doświadczenie antykwaryczne zdobywał na terenie Wilna oraz Petersburga. Podejmował próby twórczości literackiej. Efekt stanowił tomik jego wierszy *Niezabudki znad brzegów Newy*, wydany w 1860. Bałaszewicz był ponadto redaktorem rosyjskojęzycznego czasopisma „Orieł” („Orzeł”), mającego profil naukowy i literacki. Wyszły tylko cztery numery wzmiankowanego periodyku, ukazującego się jako miesięcznik. Miejsce edycji tomiku i ukazywania się czasopisma stanowiła Moskwa⁵.

W 1861 r. Bałaszewicz zaczął pracować na rzecz carskiej służby wywiadowczej. Zadania szpiegowskie i prowokatorskie wykonywał w środowisku polskiej emigracji w Paryżu, gdzie został wysłany przez mocodawców. Używał fałszywej tożsamości, występując jako hrabia Albert Potocki, należący do zubożałej części arystokratycznej rodziny. Posługiwał się danymi osoby autentycznej, rosyjskiego pułkownika Alberta Henryka Potockiego, zmarłego w latach czterdziestych. Informacje o inwigilowanych osobach przekazywał do Petersburga i Warszawy. Kontrolował korespondencję w paryskiej prefekturze z ramienia francuskiej i rosyjskiej policji. Po zdemaskowaniu przeprowadził się do Londynu. W stolicy Wielkiej Brytanii uruchomił antykwariat z siedzibą naprzeciw British Museum. Firmę założył za środki finansowe otrzymane na ten cel od rosyjskich mocodawców⁶. Historyk Jan Kucharzewski⁷ podkreślił na temat Bałaszewicza, iż „[...] zawód antykwariusza był dla niego godną maską, pod którą uprawiał [...] zawód szpiega politycznego; założony przezzeń [...] sklep ze starożytnościami dawał mu sytuację usprawiedliwiającą wieloletni pobyt w Londynie i stwarzał podstawę fachową, handlową, jak najbardziej niewinną, do zawierania stosunków z ludźmi różnych sfer i narodowości”⁸.

O pozyskanych wiadomościach informował zwierzchników w szpiegowskich raportach⁹, wysyłanych z Francji i Anglii. Poza tym przesyłał do Rosji emigracyjne publikacje. Odnosił sukcesy w działaniach wywiadowczych. Do ważniejszych „osiągnięć” należało objęcie inwigilacją rosyjskiego działacza rewolucyjnego Piotra Ławrowa oraz powstańca styczniowego i generała Komuny Paryskiej Walerego Wróblewskiego¹⁰. Emigranci obdarzali agenta dużym zaufaniem, uznając go za zwolennika sprawy polskiej i demokratę. Bałaszewicz pozyskiwał do współpracy agentów z polskiego środowiska. Skutecznie skłócał działaczy emigracyjnych, w tym przywódców politycznych. Szczególnie intensywne prace prowadził w okresie 1862–1863, czyli w czasie demonstracji patriotycznych i we wczesnej fazie powstania styczniowego. Przekazywał Rosjanom spisy emisariuszy wyjeżdżających z emigracji do kraju. Schwytanie posłańców ułatwiała codzienne daty planowanego przejścia przez granicę Królestwa Polskiego, podawane przez szpiega. Bałaszewicz, omawiając w raportach początki powstania, przekonywał władze o konieczności jak najszybszego uwłaszczenia ludności chłopskiej. Równie skutecznie proponował organizowanie chłopskich straży nadzorujących dziedziców-powstańców. Informował o zachowaniach rosyjskich poddanych przebywających okresowo za granicą. Mając w Paryżu dostęp do polskich listów kopiował korespondencje agenta powstańczego Rządu Narodowego Józefa Ćwierciakiewicza i przekazywał odpisy rosyjskiej policji. Pod nazwiskiem Potocki współpracował w roli korespondenta z czasopismami „Ojczyzna”, „Wytrwałość” oraz „Dziennik Poznański”, wydawanymi na emigracji i w kraju. Przy okazji skutecznie penetrował środowiska związane z krajową i emigracyjną prasą polityczną¹¹. Udając demokratę utrzymywał kontakty z rewolucjonistą Michałem Bakuninem, podpisując się w listach do niego pseudonimem Abrakadabra. Korespondował też z Aleksandrem Hercenem i Karolem Marksem¹².

Jesienią 1875 r. doszło do ujawnienia współpracy Bałaszewicza z rosyjską tajną policją. Stało się tak za sprawą współpracującego z nim carskiego agenta Aleksan-

dra Butkowskiego¹³. Data śmierci Bałaszewicza nie jest znana. Zmarł najwcześniej w 1877 roku¹⁴.

Autor notatek spisał tytuły sztuk granych w Warszawie w podziale na trzy wykazy, obejmujące lata 1862, 1863 i 1864. W ramach wszystkich spisów osobno wymienił nowości (premiery) i wznowienia, dokonując przy tym podziału na gatunki sceniczne: operę, dramat, komedię, balet. Dodatkowo klasyfikował utwory sceniczne na „oryginalne”, czyli polskie oraz na przekłady dzieł obcych. Przy informacji o każdej inscenizacji podał ilość spektakli. Cały wykaz zanotował w pionie, zapisując w jednej linijce tytuł sztuki, a po prawej stronie, pod nagłówkiem „Ilość przedstawień”, informację statystyczną. Popępiał czasem błąd polegający na nazwaniu operetki operą, co jest prostowane w przypisach do tekstu źródłowego.

Kiedy studiuje się notatki Bałaszewicza, widać, że większość tytułów z repertuaru polskiego i zagranicznego wystawiano niewiele razy. Przyczyną były bojkot teatrów warszawskich przez polską publiczność trwający w latach 1861–1864 oraz godzina policyjna¹⁵. Niewielka ilość spektakli wynikała z małej frekwencji.

Przed publikacją warto podać informację o sytuacji, w jakiej teatry warszawskie znalazły się w latach 1861–1864, w tym na temat bojkotu.

Od 1862 r. na czele dyrekcji warszawskich teatrów rządowych stał pułkownik Aleksander Hauke, mający za poprzednika Ignacego Abramowicza. Obydwaj prezesi popierali repertuar zagraniczny kosztem polskiego¹⁶.

Teatry Warszawy: Wielki i Rozmaitości przeżywały bardzo trudny okres od 1861 r. do października 1864. Były w tym czasie nawet okresowo zamykane¹⁷. Wskutek żałoby narodowej widownię stanowiły z małymi wyjątkami Rosjanie¹⁸. Bojkot uprawiały przede wszystkim kobiety¹⁹. Do teatrów nie chodziła również ludność żydowska, popierająca akcję²⁰.

Dla osób będących w żałobie wyjątek stanowiły spektakle oper Stanisława Moniuszki, będącego od 1858 r. dyrektorem warszawskiej sceny operowej, cieszące się dużą frekwencją: *Halka*, *Verbum Nobile* i *Hrabina*²¹. Wszystkie przedstawienia *Halki* miały wydźwięk patriotyczny²². Do przychodzenia na inne tytuły publiczności nie zachęcały nawet bezpłatne bilety²³. W ofercie teatrów Wielkiego i Rozmaitości było za mało narodowego polskiego repertuaru, który przyciągałby odbiorców²⁴.

Sytuacja polityczna odbiła się ujemnie nie tylko na losie ludzi dramatu i opery, ale także na bycie warszawskiego baletu, stanowiącego część Teatru Wielkiego, kierowanego od 1848 r. przez Feliksa Turczynowicza, zespołu wykonującego własne przedstawienia baletowe oraz wstawki taneczne do oper i operetek²⁵. W latach 1861–1865 w Warszawie odbyła się tylko jedna premiera baletowa. Był to spektakl *Sen dansomana, czyli tancerze na Polach Elizejskich*, z librettem i muzyką Jana Stefaniego, dany 24 września 1864 roku²⁶.

Zwolennicy bojkotu dopuszczali się ataków na publiczność teatralną. Zdarzało się, że grupy młodych rzemieślników i uczniów gwizdały w stronę widzów wychodzących z teatru, a uczestnicy zajęć byli aresztowani przez policję²⁷. Demonstracje miały miejsce także poza Warszawą, w innych miastach Królestwa Polskiego.

W czerwcu 1861 r. propagatorzy akcji bojkotowej oblewali w Radomiu witriolem publiczność i artystów opuszczających teatr po spektaklu²⁸.

Na temat akcji bojkotowej pisano w prasie polskiej wydawanej w zaborze rosyjskim, galicyjskiej oraz czasopismach wychodzących poza polskimi ziemiami podzielonymi przez zaborców²⁹.

Bojkot przedstawień teatralnych nie miał poparcia wśród wszystkich działaczy powstańczych. Przykład stanowi postawa członka Rządu Narodowego, Agatona Gillera³⁰, który najwyraźniej rozumiał trudną sytuację artystów. Bojkot odbierał źródło dochodu także autorom dramatycznym, starającym się o wystawienie sztuk. Literatem, który pomimo antyteatralnej akcji prowadzonej przez patriotów zabiegał o inscenizację swojego dzieła był żyjący w biedzie Cyprian Kamil Norwid, pragnący zainteresować prezesa Haukego poetycką sztuką *Aktor*³¹.

Ciężką sytuację warszawskich teatrów podsumował publicysta Jerzy Kenig w szkicu *O teatrze warszawskim*, zamieszczonym na łamach „Gazety Warszawskiej” na przełomie 1864 i 1865 r., czyli po zakończeniu powstania i akcji bojkotowej. Autor podkreślił: „Pojąć łatwo, jakie było przy niedoborze w kasie przez ostatnie pół trzecia roku ciężkie położenie dyrekcji, pragnącej teatr utrzymać, zobowiązaniom swym zadość uczynić, byt osób pod jej opieką zostających ochronić, jakie było położenie artystów i tylu innych ludzi wyłącznie z teatru żyjących, którzy przez czas pewien przynajmniej w zupełnej niepewności o los swój zostawać mogli”. Zgodnie z wiernopoddanym stwierdzeniem Keniga władze płaciły aktorom i pozostałym pracownikom rządowych teatrów pensje sprzed 1863 roku³².

Duże wzruszenie u polskiej publiczności, odwiedzającej teatry Warszawy w okresie przedpowstaniowym i w czasie walk, musiał wzbudzać ojczysty repertuar, szczególnie opery Stanisława Moniuszki oraz komedie Aleksandra Fredry³³ i Józefa Korzeniowskiego³⁴. W latach 1862–1864 w Warszawie cieszyły się popularnością operetki Jakuba Offenbacha³⁵, przyciągające większą ilość widzów, za czym szła względnie duża ilość spektakli. To samo dotyczy niektórych baletów, szczególnie rodzimego *Wesela w Ojcowie* nazywanego „baletem narodowym”, oparte go na motywach z muzyki Jana Stefaniego do *Krakowiaków i górali* Wojciecha Bogusławskiego³⁶, opracowanych przez Karola Kurpińskiego³⁷, który przygotował oprawę muzyczną do tańców, a także Józefa Damse³⁸, będącego twórcą partytury do scen pantomimicznych³⁹. *Wesele w Ojcowie* wzmacniało u odbiorców nastroje patriotyczne. Z niedużym zainteresowaniem spotykały się komedie, z pewnością ze względu na fakt, że nie odpowiadały nastrojom większości społeczeństwa, przeżywającego patriotyczne demonstracje, carskie represje i tragiczną powstańczą wojnę, z góry skazaną na niepowodzenie.

Bałaszewicz, odnotowując fakt niewielkiej ilości przedstawień, stwierdzał skuteczność akcji bojkotowej, mimowolnie zwiększoną przez zaborcę godziną policyjną. Rękopis agenta jest interesującym źródłem historycznym, dokumentującym trudną sytuację ludzi polskiego teatru w okresie 1861–1864, środowiska, które popierało polskie dążenia niepodległościowe, a jednocześnie ponosiło straty materialne jako pozbawiane podstaw bytu wskutek formy demonstracji wybranej przez kręgi

patriotyczne. Jednocześnie stanowi materiał źródłowy na temat oferty repertuarowej teatrów dramatycznych i muzycznych działających w latach sześćdziesiątych XIX wieku na terenie zaboru rosyjskiego.

Omówione zapiski są edytowane jako tekst bardziej zwarty niż oryginalny rękopis. Ze względu na potrzebę ekonomiki miejsca wyodrębniono graficznie tylko spisy z trzech kolejnych lat, uwzględniając też podział na premiery i wznowienia oraz na gatunki sceniczne. W ten sposób materiał zyskał na zwartości, a jednocześnie zachował przejrzystość. Zgodnie z zasadami interpunkcji wprowadzono przecinki między poszczególnymi pozycjami wykazów i myślniki między tytułami, a wiadomościami o ilości przedstawień.

MATERIAŁ ŹRÓDŁOWY

Notatki Juliana Aleksandra Bałaszewicza o repertuarze teatralnym w Warszawie w latach 1862–1864⁴⁰

DZIEŁA SCENICZNE WYSTAWIONE W ROKU 1862

NOWE:

Opery. Orfeusz w piekle⁴¹ – 22, Templariusz i Żydówka⁴² – 6, Bruschino⁴³ – 4, Śpiewka pana Fortunata⁴⁴ – 8, Doktor z musu⁴⁵ – 6, Pani ambasadorowa⁴⁶ – 2.

Dramy. Otello⁴⁷ – 4, Maria Stuart⁴⁸ – 1.

Komedie. Oryginalne [polskie]: Majątek albo imię⁴⁹ – 2, Miód kasztelański⁵⁰ – 5, Pan Kasper z Łęczycy⁵¹ – 4, We dworku⁵² – 3, Przed obiadem i po obiedzie – ⁵³.

2. **[Zagraniczne]:** Przez zazdrość⁵⁴ – 2, Ubóstwo⁵⁵ – 1, Błąd⁵⁶ – 6.

WZNOWIENIA:

Opery. [Zagraniczne]: Napój miłosny⁵⁷ 4, Żydówka – 2⁵⁸. **Oryginalne [polskie]:** Zamek na Czorsztynie⁵⁹ – 2, Bravo⁶⁰ – 2, Dobranoc Panie Pantaleon⁶¹ – 9.

Balety. Oryginalne [polskie]: Styryjczykowie⁶² – 1, Geniusz różowy⁶³ – 1, Stach i Zośka⁶⁴ – 3. **[Zagraniczny]:** Hrabina i Wieśniaczka⁶⁵ – 2.

Dramaty. Oryginalny [polski]: Piąty akt⁶⁶ – 1.

Komedie. Oryginalne [polskie]: Barbara Zapolska⁶⁷ – 4, Przyjaciele⁶⁸ – 1, Nikt mnie nie zna⁶⁹ – 7, Zofia Przybylanka⁷⁰ – 1. **[Zagraniczne]:** Starsza siostra⁷¹ – 2, Dziwny gubernier⁷² – 1, Pierwsza wyprawa młodego Richelieu⁷³ – 6.

Oprócz powyższych sztuki grywane:

Opery. Oryginalne [polskie]: Halka⁷⁴ – 7, Flis⁷⁵ – 2. **[Zagraniczne]:** Oberżystka z Elisondo⁷⁶ – 1, Marta⁷⁷ – 3, Trubadur⁷⁸ – 3, Łucja⁷⁹ – 7, Małżeństwo przy latarniach⁸⁰ – 7, Ernani⁸¹ – 7, Rigoletto⁸² – 1, Lunatyczka⁸³ – 1, Alexander Stradella⁸⁴ – 2.

Balety. [Zagraniczne]: Marco spada⁸⁵ – 6, Dwaj złodzieje⁸⁶ – 13, Gizella⁸⁷ – 6, Modniarki⁸⁸ – 13, Asmodeas⁸⁹ – 5, Katarzyna⁹⁰ – 3, Faust⁹¹ – 6, Esmeralda⁹² – 2. **Oryginalny [polski]:** Wesele w Ojcowie⁹³ – 1.

Dramaty. Oryginalny [polski]: List żelazny⁹⁴ – 4. **Zagraniczny:** Ritta Hiszpanka⁹⁵ – 1.

Komedie. Oryginalne [polskie]: Damy i huzary⁹⁶ – 4, Śluby panieńskie⁹⁷ – 5, Chłopi arystokraci⁹⁸ – 1, Doktor medycyny⁹⁹ – 3, Dożywocie¹⁰⁰ – 3, Łobzowianie¹⁰¹ – 5, Odludki i poeta¹⁰² – 2, Icek zapieczętowany¹⁰³ – 7, Lokaj za pana¹⁰⁴ – 4, Opieka wojskowa¹⁰⁵ – 1, Zemsta za mur graniczny¹⁰⁶ – 4, Janek spod Ojcowy¹⁰⁷ – 5, Jedna chwila¹⁰⁸ – 2, Majster i czeladnik¹⁰⁹ – 3, Okrężne¹¹⁰ – 3, Konkurent i mąż¹¹¹ – 4, Jowialski¹¹² – 2, Jaki ojciec taki syn¹¹³ – 2, Ulicznik warszawski¹¹⁴ – 5, Młynarz i kominiarz¹¹⁵ – 2, Pan Stefan z Pokucia¹¹⁶ – 4, Szlachectwo duszy¹¹⁷ – 1, Chatka w lesie¹¹⁸ – 2, Przyjaciele¹¹⁹ – 1, Klara¹²⁰ – 1, Mąż zawojowany¹²¹ – 1. **[Zagraniczne]:** Czarna i biała¹²² – 1, Indiana¹²³ – 4, Stary jegomość¹²⁴ – 4, Fortepian Berty¹²⁵ – 6, Żona, która zwodzi męża¹²⁶ – 3, Pewien jegomość¹²⁷ – 4, Pafnucy i Narcyz¹²⁸ – 4, Uściskajmy się¹²⁹ – 4, Talizman¹³⁰ – 3, Helena de la Seigleir¹³¹ – 2, Szklanka wody¹³² – 4, Przebudzenie się Iwa¹³³ – 2, Antoni i Antosia¹³⁴ – 4, Żona, która nienawidzi męża¹³⁵ – 4, Folwark Primerose¹³⁶ – 7, Małżeństwo z rozkazu¹³⁷ – 2, Arcydzieło nieznanne¹³⁸ – 1, Wieśniak i aktorka¹³⁹ – 3, Dwóch aniołów opiekuńczych¹⁴⁰ – 4, Nowa La farge¹⁴¹ – 2, Vendeta¹⁴² – 1, Wujaszek całego świata¹⁴³ – 2, Pamiętniki szatana¹⁴⁴ – 2, Falszywy wielki pan¹⁴⁵ – 2, Zachód słońca¹⁴⁶ – 5, Chłopiec okrętowy¹⁴⁷ – 3, Panna na wydaniu¹⁴⁸ – 1, Trefniś¹⁴⁹ – 4, Zięć pana Poirier¹⁵⁰ – 1, Uprzedzenia¹⁵¹ – 1, Biała kamelia¹⁵² – 1, Sto za sto¹⁵³ – 6, Floryna¹⁵⁴ – 4, Niedorostek¹⁵⁵ – 3, Lektorka¹⁵⁶ – 1, Trzy wizyty¹⁵⁷ – 1, Małe nieprzyjemności¹⁵⁸ – 3.

DZIEŁA SCENICZNE WYSTAWIONE W ROKU 1863

NOWE

Opery. Oryginalna [polska]: Monbar, czyli Filibustierowie¹⁵⁹ – 6. **[Zagraniczne:]** Galla Roukh¹⁶⁰ – 8, Zaślubiny Joasi¹⁶¹ – 8, Akteon¹⁶² – 9, Państwo Denis¹⁶³ – 8.

Balety. Divertissement¹⁶⁴ – 6.

Komedie. Oryginalna [polska]: Skalbmierzanki¹⁶⁵ – 2, Pod Wagram¹⁶⁶ – 12, Fiammina¹⁶⁷ – 2, Wdówka¹⁶⁸ – 2, Hałaburda¹⁶⁹ – 1, Za piękny¹⁷⁰ – 3.

WZNOWIENIA

Opery. [Zagraniczne:] Norma¹⁷¹ – 5, Belizariusz¹⁷² – 4, Lukrecja Borgia¹⁷³ – 1, Cyrylik sewilski¹⁷⁴ – 4. **Oryginalne [polskie]:** Hrabina¹⁷⁵ – 4, Verbum Nobile¹⁷⁶ – 6.

Komedie. [Zagraniczne:] Burmistrz oberżysta¹⁷⁷ – 2, Zoe¹⁷⁸ – 2, Komornik poeta¹⁷⁹ – 1, Pożycz mi pięć złotych¹⁸⁰ – 1, Gapiątko z St. Flour¹⁸¹ – 3. **Oryginalna [polska]:** Popas¹⁸² – 1, Szpada mojego ojca¹⁸³ – 1, Z małej chmury¹⁸⁴ – 2, Siostra Kasperka¹⁸⁵ – 2.

OPRÓCZ POWYŻSZYCH SZTUKI GRYWANE:

Opery. [Zagraniczne:] Żydówka – 1, Śpiewka pana [Fortunata] – 10, Orfeusz¹⁸⁶ – 18, Dobranoc Panie Pantaleon – 8, Łucja¹⁸⁷ – 3, Ernani – 5, Doktor z musu – 3, Małżeństwo przy latarniach – 7, Ambasadorowa¹⁸⁸ – 4, Napój miłosny – 6. **Oryginalna [polska]:** Halka – 9. **[Zagraniczne:]** Trubadur – 3, Templariusz i Żydówka – 1, Marta – 1.

Balety. [Zagraniczny:] Hrabina [i] wieśniaczka – 9. **Oryginalny [polski:]** Wesele w Ojcowie – 22, Asmodeas – 5, Robert i Bertrand – 13, Marco Spada – 7, Gizella – 5, Faust – 4, Modniarki – 12, Uroczystość róż¹⁸⁹ – 7, Divertissement – 36.

Dramy. Oryginalna [dramat oryginalny – polski]: List żelazny – 1. **[Zagraniczne:]** Maria Stuart – 2, Tułacz¹⁹⁰ – 1, Szuler¹⁹¹ – 1, Ritta¹⁹² – 1, Błąd – 1, Precjoza¹⁹³ – 4.

Komedie. Oryginalne [polskie]: Mąż i żona¹⁹⁴ – 1, Pod strychem¹⁹⁵ – 1, Nowy mizantrop¹⁹⁶ – 1, Majster i czeladnik – 3, Lokaj za pana – 1, Chłopi arystokracji – 3, Nikt mnie nie zna – 4, Barbara Zapolska – 4, Łobzowanie – 3, Chatka w lesie – 1, Ulicznik warszawski – 3, Okrężne – 5, Zemsta za mur graniczny – 1, Odludki i poeta – 2, Doktor medycyny – 1, Damy i huzary – 1, Pan Stefan¹⁹⁷ – 1, Młynarz i kominiarz – 4, Janek spod Ojcowy – 3, Jedna chwila – 1, Icek zapieczętowany – 1. **[Zagraniczne:]** Żona, która nienawidzi męża – 1, Małe nieprzyjemności – 3, Chcę sobie pohulać¹⁹⁸ – 2, Wieśniak i aktorka – 1, Arcydzieło nieznanne – 1, Zięc pana Poirier – 1, Sto za sto – 2, Uprzedzenia – 1, Lektorka – 1, Fortepian Berty – 3, Pewien jegomość – 1, Folwark primerose – 5, Biała kamelia – 2, Indiana i szarleman¹⁹⁹ – 2, Przez zazdrość – 4, Dwóch aniołów – 1, Pierwsza wyprawa młodego [Richelieu] – 1, Uściskajmy się – 4, Kobiety z kamienia – 3, Przebudzenie się lwa – 1, Raptus²⁰⁰ – 3, Vendeta – 4, Stary jegomość – 1, Pafnucy i Narcyz – 1, Żona, która oknem wyskoczyła²⁰¹ – 1, Antoni i Antosia – 1.

DZIEŁA SCENICZNE WYSTAWIONE W ROKU 1864

NOWE

Opery. Hakarilia²⁰² – 1, Kuzoszki windsorskie²⁰³ – 10, Violetta²⁰⁴ – 3, Antosia młynarka²⁰⁵ – 2. **Oryginalna [polska]:** Otton łucznik²⁰⁶ – 3.

Balety (Divertissement). **Oryginalny [polski]:** Sen dansomana²⁰⁷ – 2.

Komedie. Oryginalne [polskie]: Pańskość²⁰⁸ – 2, Ciekawość²⁰⁹ – 9. **[Zagraniczne:]** Projekta mojej cioci²¹⁰ – 7, Dwie wdowy²¹¹ – 5, Pomoc wzajemna²¹² – 6, Siwy włos²¹³ – 2, Płacz i śmiech²¹⁴ – 4.

WZNOWIONE

Opery. Oryginalna [polska]: Flis – 1. **[Zagraniczna:]** Córka regimentu²¹⁵ – 13.

Balety. [Zagraniczny:] Sylfida²¹⁶ – 8. **Oryginalny [polski:]** Tańce perskie²¹⁷ – 6.

Dramy. [Zagraniczne:] Muszkieterzy²¹⁸ – 3, Mauprat²¹⁹ – 1.

Komedie. Oryginalne [polskie]: Żydzi²²⁰ – 4, Szlachectwo duszy – 4. **[Zagraniczne:]** Nic bez przyczyny²²¹ – 6, Krzyżyk złoty²²² – 4, Spis wojskowy²²³ – 9, Mina²²⁴ – 2, Ojciec debiutantki²²⁵ – 6, Żony płaczące²²⁶ – 5, Chłopiec okrętowy – 3, Pomyślne polowanie²²⁷ – 3.

OPRÓCZ POWYŻSZYCH SZTUKI GRYWANE

Opery. Oryginalne [polskie]: Halka – 7, Hrabina – 8, Verbum Nobile – 1. **[Zagraniczne:]** Orfeusz²²⁸ – 14, Trubadur – 4, Państwo Denis – 10, Napój miłosny – 2, Zaślubiny Joasi – 8, Marta – 2, Łucja – 2, Śpiewka pana Fortunata – 6, Małżeństwo przy latarniach – 4, Norma – 3, Pani ambasadorowa – 4, Akteon – 4, Galla Roukh – 6, Cyrulik sewilski – 3, Żydówka – 3, Dobranoc panie Pantaleon – 1, Ernani – 3, Don Bucefalo²²⁹ – 1.

Balety. [Zagraniczne:] Hrabina i wieśniaczka – 5, Modniarki – 10, Faust – 5, Robert i Bertrand – 9. **Oryginalny [polski:]** Wesele w Ojcowie – 14. **[Zagraniczne:]** Gizella – 5, Korsarz²³⁰ – 11, Uroczystość róż – 4, Asmodeas – 6, Katarzyna córka bandyty – 1.

Dramy. [Zagraniczne:] Tułacz²³¹ – 7, Życie szulera²³² – 2, Maria Stuart – 3. **Oryginalne [polski dramat:]** List żelazny – 2.

Komedie. Oryginalne [polskie:] Damy i huzary – 4, Chłopi arystokracji – 1, Ulicznik warszawski – 7, Icek zapieczętowany – 10, Mizantrop²³³ – 2, Łobzowanie – 9, Lokaj za pana – 3, Pan Jowialski – 6, Pan Stefana z Pokucia – 5, Janek spod Ojcowy – 3, Dożywocie – 2, Pod strychem – 2, Jedna chwila – 2, Zemsta za mur graniczny – 5, Śluby panięskie – 2, Pan Kacper z Łęczycy – 2, Opieka wojskowa – 3, Okrężne – 3, Majster i czeladnik – 4, Jaki ojciec taki syn – 1, Miód kasztelański – 3, Odludki i poeta – 3, Konkurent i mąż – 1, Mąż i żona – 1, Chatka w lesie – 1. **[Zagraniczne:]** Dwóch aniołów [opiekuńczych] – 1, Żona, która zwodzi męża – 4, Pierwsza wyprawa [młodego Richelieu] – 3, Szpada mojego ojca – 2, Pafnucy i Narcyz – 6, Za piękny – 11, Pod Wagram – 9, Raptus – 5, Sto za sto – 8, Pewien jegomość – 5, Stary jegomość – 3, Siostra Kasperka – 10, Helena de La Seiglier – 3, Nedorostek – 1, Małe nieprzyjemności – 7, Talizman – 3, Małżeństwo z rozkazu – 1, Uprzedzenia – 5, Antoni i Antosia – 5, Chcę sobie pohulać – 4, Przebudzenie się Iwa – 3, Młynarz i kominiarz – 6, Wieśniak i aktorka – 1, Vendeta – 4, Uściskajmy się – 3, Kobiety z kamienia – 3, Zachód słońca – 4, Gapiątko – 4, Indiana – 8, Trzy wizyty – 3, Wujaszek całego świata – 3, Trefniś – 3, Folwark Primerose – 1, Pamiętnik szatana – 3, Podstęp pana kapitana²³⁴ – 6, Fiamina – 1, Przez zazdrość – 2, Więzy²³⁵ – 2, Szklanka wody – 3, Żona, która oknem wyskoczyła – 1, Ojciec debiutantki – 1, Pożycz mi 5 złotych – 1, Biała kamelia – 1, Floryna – 1.

Przedstawień artystów francuskich w r. 1864 było 23. Przedstawień artystów opery włoskiej w r. 1864 – 10.

PRZYPISY

¹ Zob. Rkps. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, rkps sygn. 2332, t. 4 Papiery Aleksandra Juliana Bałaszewicza. Repertuar teatru warszawskiego z lat 1862–1864, k. 1, 1 v., 2, 2 v., 3, 5, 5 v., 6, 6 v., 7, 9, 10, 11, 11 v.

² Gaspar Bałaszewicz (?–?) – ojciec J. A. Bałaszewicza. Bałaszewiczowa Maria ze Snarskich (?–?) – matka J. A. Bałaszewicza.

³ J. Iwaszkiewicz, *Bałaszewicz Julian Aleksander (1831–1875)*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: *PSB*), t. I, Kraków 1935, s. 252.

⁴ R. Gerber, *Z dziejów prowokacji wśród emigracji polskiej w XIX wieku* [w:] A. Potocki [J. A. Bałaszewicz], *Raporty szpiega*, wybór, opracowanie i studium wstępne R. Gerber, Warszawa 1973, t. I, s. 35.

⁵ *Ibidem*; J. Iwaszkiewicz, *op. cit.*, s. 252; J. Kucharzewski, *Od białego caratu do czerwonego*, t. 3 *Lata przełomu. Romanow, Pugaczow czy Pestel*, pod. red. naukową A. Szwarcia i P. Wiczorkiewicza, Warszawa 1999, s. 575–576. Zob. też przedwojenne wydanie cytowanej publikacji Kucharzewskiego: J. Kucharzewski, *Od białego caratu...*, t. III..., Warszawa 1928 (obszerna informacja o Bałaszewiczu – na s. 617–629).

⁶ J. Iwaszkiewicz, *op. cit.*, s. 252; J. Kucharzewski, *Od białego...*, t. 3..., Warszawa 1999, s. 575–576; R. Gerber, *op. cit.*, s. 39. Albert Henryk Potocki (1801–ok. 1847) – pułkownik carskiej armii, który umarł na Kaukazie na cholera, zob. R. Gerber, *op. cit.*, s. 39–40.

⁷ Jan Kucharzewski (1876–1952) – polski polityk i historyk.

⁸ J. Kucharzewski, *Od białego...*, t. 3..., Warszawa 1999, s. 575–576.

⁹ J. Iwaszkiewicz, *op. cit.*, s. 252. Zob. też teksty raportów Bałaszewicza: A. Potocki [J. A. Bałaszewicz], *op. cit.*, t. I–II, *passim*.

¹⁰ R. Gerber, *op. cit.*, s. 44, 69–72; J. Iwaszkiewicz, *op. cit.*, s. 252; J. Kucharzewski, *Od białego...*, t. 3..., Warszawa 1999, s. 594–595. Piotr Ławrow (1823–1900) – rosyjski filozof, socjolog i publicysta, antycarski działacz polityczny, ideolog narodnictwa, członek organizacji Ziemia i Wola. Wróblewski Walery (1836–1908) – generał, jeden z dowódców w powstaniu styczniowym, wojskowy przywódca Komuny Paryskiej w 1871 r.

¹¹ R. Gerber, *op. cit.*, s. 40–42, 44, 49–50, 55, 60–63; J. Kucharzewski, *Od białego...*, t. 3, Warszawa 1999, s. 586. Józef Ćwierciakiewicz (1822–1869) – dziennikarz, działacz niepodległościowy, komisarz Rządu Narodowego, powołanego w powstaniu styczniowym, działający na terenie Wielkiej Brytanii.

¹² J. Kucharzewski, *Od białego...*, t. 3, Warszawa 1999, s. 588–594. Michał Bakunin (1814–1876) – rosyjski działacz rewolucyjny, anarchista. Aleksander Hercen (1812–1870) – rosyjski działacz demokratyczny i rewolucyjny, publicysta. Marks Karol (1818–1883) – niemiecki filozof, stworzył ideologię socjalizmu naukowego.

¹³ R. Gerber, *op. cit.*, s. 73; J. Kucharzewski, *Od białego...*, t. 3..., Warszawa 1999, s. 598–599. Butkowski Aleksander (?–?) – rosyjski agent, współpracownik Bałaszewicza w działalności szpiegowskiej i prowokatorskiej.

¹⁴ R. Gerber, *op. cit.*, s. 73, przekonująco podważa informację o r. 1875, jako dacie śmierci Bałaszewicza, podaną przez J. Iwaszkiewicza w *PSB*, twierdząc, że w r. 1877 została wydana w Paryżu „nakładem autora” jego broszura, zapewne jeszcze wówczas żył. Podobne wątpliwości co do daty zgonu wyraża A. Suchcitz w pracy: „*Non omnis moriar*”... *Polacy na londyńskim cmentarzu Brompton*, Warszawa 1992, s. 19, sugerując jako datę śmierci 3 X 1878, która znajduje się na nagrobku Alberta Aleksandra hr. Potockiego. Bałaszewicz występował jako hr. Albert Potocki, mógł też wrócić po 1877 r. z Francji do Londynu i tu zostać pochowany, właśnie na cmentarzu Brompton.

¹⁵ Godzina policyjna obowiązywała od 9 kwietnia 1861 r., kiedy władze zakazały wychodzenia w nocy na ulice Warszawy. Z dniem 28 lutego 1862 zabroniono opuszczania domów po dwudziestej trzeciej, 28 sierpnia 1863 po dwudziestej drugiej, a 24 października 1863 po dwudziestej pierwszej, zob. A. Wypych-Gawrońska, *Warszawski teatr operowy w latach 1832–1880*, Częstochowa 2005, s. 251–252.

¹⁶ M. Rulikowski, *Teatr warszawski od czasów Osińskiego (1825–1915)*, [Lwów 1938], s. 31; E. Szwankowski, *Teatry Warszawy w latach 1765–1918*, do druku przygotowała M. Wosiek, posłowiem opatrzył M. M. Drozdowski, Warszawa 1979, s. 89, 92, 94; E. Szwankowski, *Teatr warszawski w okresie kapitalizmu na tle przemian gospodarczo-społecznych*, [w:] *Teatr warszawski drugiej połowy XIX wieku*, pod red. T. Siverta, Wrocław 1957, s. 15; A. Wypych-Gawrońska, *op. cit.*, s. 28–30. Ignacy Abramowicz (1793–1867) – prezes Dyrekcji Warszawskich Teatrów Rządowych w l. 1842–1862. Aleksander Hauke (1814–1868) – prezes Dyrekcji Warszawskich Teatrów Rządowych od 1862 do 1868 r.

¹⁷ M. Rulikowski, *op. cit.*, s. 32; E. Szwankowski, *Teatr warszawski 1799–1863*, [w:] *Warszawa XIX wieku 1795–1918*, z. 1, Warszawa 1970, s. 36.

¹⁸ M. Rulikowski, *op. cit.*, s. 32.

¹⁹ H. Eile, *Teatr warszawski w dobie powstań*, Warszawa 1937, s. 191.

²⁰ A. Wypych-Gawrońska, *op. cit.*, s. 251.

²¹ H. Eile, *op. cit.*, s. 145; A. Wypych-Gawrońska, *op. cit.*, s. 42, 253; A. Tuszyńska, *Gwiazdy i gwizdy. Z dziejów publiczności teatralnej 1765–1939*, Lublin 2002, s. 97. Moniuszko, który jawnie popierał przedpowstaniowe manifestacje patriotyczne, poniósł skutek bojkotu straty materialne, tak jak wszyscy inni artyści teatralni. Popadł w długi z powodu niewypłacalności teatru, nie mającego środków na terminowe wypłacanie wynagrodzeń, zob. W. Rudziński, *Moniuszko i jego muzyka*, Warszawa 1970, s. 97, zob. też W. Rudziński, *Stanisław Moniuszko*, cz. II, Kraków 1961 (*Studia i materiały do dziejów muzyki polskiej*, pod red. T. Strumiłły, t. I *Stanisław Moniuszko*), s. 365, 384. Stanisław Moniuszko (1819–1872) – polski kompozytor, twórca romantycznych oper narodowych *Halka*, *Straszny dwór*, *Hrabina*, *Verbun Nobile*, *Flis*, od 1858 r. dyrektor sceny operowej w Teatrze Wielkim w Warszawie.

²² H. Secomska, *Teatr warszawski w latach 1863–1865*, „Pamiętnik Teatralny” 1972, z. 3–4, s. 363–364. W trakcie spektaklu *Halki* 5 marca 1863 r. planowano dokonanie zamachu na wielkiego księcia Konstantego, jednak akcja nie doszła do skutku, gdyż książę nie przyszedł na przedstawienie, *ibidem*, s. 354, zob. też P. Jasienica, *Biały front*, Warszawa 1953, s. 78. Jasienica pisał w przywołanym eseju, że książę miał oglądać operę wraz z małżonką, a zamachowcy chcieli obie osoby porwać lub zabić, zob. P. Jasienica, *op. cit.*, s. 178. Paweł Jasienica (Beynar Leon Lech) (1909–1970) – pisarz, autor książkowych esejów na temat historii Polski, publicysta.

²³ H. Eile, *op. cit.*, s. 147.

²⁴ H. Secomska, *Warszawska cenzura teatralna 1863–1890*, [w:] *Dzieje teatru polskiego*, pod red. T. Siverta, t. III *Teatr polski od 1863 roku do schyłku XIX wieku*, Warszawa 1982, s. 286.

²⁵ A. Wypych-Gawrońska, *op. cit.*, s. 188; J. Pudełek, *Warszawski balet romantyczny (1802–1866)*, Kraków 1968, s. 91–95. Feliks Turczynowicz (1813–1882) – polski tancerz, baletmistrz i pedagog baletowy, od 1848 r. dyrektor sceny baletowej Teatru Wielkiego w Warszawie.

²⁶ *Premiery baletowe na scenach warszawskich – Teatru Narodowego, Wielkiego i Rozmaitości w latach 1802–1867*, [w:] J. Pudełek, *op. cit.*, s. 201. Jan Stefani (1746–1829) – polski kompozytor, dyrygent i skrzypek.

²⁷ H. Eile, *op. cit.*, s. 173.

²⁸ S. Krzesiński, *Koleje życia, czyli materiały do historii teatrów prowincjonalnych*, opracował i wstępem opatrzył S. Dąbrowski, Warszawa 1957, s. 425.

²⁹ H. Eile, *op. cit.*, s. 145–147, 147, 151–169, 174, 184–191.

³⁰ *Ibidem*, s. 145. Agaton Giller (1831–1887) – działacz niepodległościowy, jeden z „czerwonych”, członek Rządu Narodowego w powstaniu styczniowym.

³¹ Zob. *List Aleksandra Hauke do Cypriana Norwida, Warszawa, 23 marca 1864*, [w:] J. Szczublewski, *Wielki i smutny teatr warszawski (1868–1880)*, Warszawa 1963, s. 279–280. Zob. też H. Secomska, *Teatr warszawski...*, s. 366. Cyprian Kamil Norwid (1821–1883) – polski poeta, rysownik i rzeźbiarz.

³² [J. Kenig], *O teatrze warszawskim*, „Gazeta Warszawska” 1864, nr 291, s. 1 (numer z 8 (20) grudnia 1864) (cz. 2 szkicu Keniga) (cały tekst cz. 2 – na s. 1 – 2), zob. też części 1 i 3 tego artykułu:

„Gazeta Warszawska” 1864, nr 290 (numer z 7 (19) grudnia 1864 r.), s. 2–3 (cz. 1), „Gazeta Warszawska” 1865, nr 27 (nr z 23 stycznia (4 lutego) 1865 r.), s. 1–2. Zob. też H. Secomska, *Teatr warszawski...*, s. 370–371 (autorka cytuje w przypisie tylko trzecią część tekstu Keniga, nie podając numerów stron z „Gazety Warszawskiej”). Jerzy Kenig (?–?) – polski publicysta dziewiętnastowieczny zajmujący się tematyką teatralną.

³³ Aleksander Fredro (1793–1876) – polski komediopisarz i poeta.

³⁴ Józef Korzeniowski (1797–1863) – polski dramatopisarz.

³⁵ Jacques Offenbach (1819–1880) – francuski kompozytor, twórca licznych operetek oraz opery *Opowieści Hoffmana*.

³⁶ Wojciech Bogusławski (1757–1829) – polski aktor i reżyser, dyrektor Teatru Narodowego w Warszawie, ojciec polskiego teatru.

³⁷ Karol Kurpiński (1785–1857) – polski kompozytor, skrzypek i dyrygent, twórca m.in. muzyki operowej i pieśni patriotycznych, słynny jako kompozytor *Warszawianki 1831 r.*

³⁸ Józef Damse (1759–1852) – kompozytor i dyrygent, aktor występujący w Warszawie. Komponował m.in. muzykę operetkową.

³⁹ *Repertuar baletu warszawskiego w latach 1802–1867*, [w:] J. Pudełek, *op. cit.*, s. 191 (za powyższą publikacją – informacja o balecie *Wesele w Ojcowie*).

⁴⁰ Rkps. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie. Sygn. 2232, t. 4 ..., k. 1, 1 v., 2, 2 v., 3, 5, 5 v., 6, 6 v., 7, 9, 10, 11, 11 v. (zob. też przypis nr 1 do artykułu). Wiadomość o tytułach sztuk granych w warszawskich teatrach w l. 1862–1863, a więc nie uwzględniając całego okresu objętego notatkami Bałaszewicza, podaje Henryk Eile w opracowaniu cytowanym we wcześniejszej części artykułu. Eile nie przywołuje źródła informacji, zob. H. Eile, *op. cit.*, s. 177–179. Przypisy do prezentowanego tekstu źródłowego, odnoszące się do tytułów zanotowanych przez Bałaszewicza zostały opracowane głównie na podstawie następujących źródeł informacji: *Indeks nazwisk i tytułów sztuk* [w:] *Dzieje teatru polskiego...*, t. III, s. 783–827; *Alfabetyczny wykaz sztuk* [w:] *Dzieje teatru polskiego...*, t. III, s. 828–845; *Premiery baletowe...*, s. 194–201; *Repertuar baletu warszawskiego...*, s. 166–183; *Indeks tytułów* [w:] E. Szwankowski, *Teatry Warszawy w latach 1765–1918...*, s. 203–214; *Słownik sztuk* [w:] S. Krzesiński, *op. cit.*, s. 515–548; *Indeks osób* [w:] E. Szwankowski, *Teatry Warszawy w latach 1765–1918...*, s. 190–192.

⁴¹ *Orfeusz w piekle* Jakuba Offenbacha to operetka, a nie opera.

⁴² Brak informacji o pozycji i autorze.

⁴³ Brak informacji o pozycji i autorze.

⁴⁴ *Śpiewka pana Fortunata* – operetka J. Offenbacha, grana też pt. *Śpiewka Fortunata*.

⁴⁵ *Doktor z musu* – komedia francuskiego komediopisarza i aktora Moliera (1622–1673) *Lekarz mimo woli* grana pod zmienionym tytułem, najwyraźniej zaadaptowana na operę.

⁴⁶ Brak informacji o pozycji i autorze.

⁴⁷ *Otello* – tragedia angielskiego dramatopisarza i aktora Williama Szekspira (1564–1616).

⁴⁸ *Maria Stuart* – tragedia autorstwa niemieckiego poety Fryderyka Schillera (1759–1805).

⁴⁹ *Majątek albo imię* – komedia Józefa Korzeniowskiego.

⁵⁰ *Miód kasztelański* – sztuka polskiego pisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego (1812–1887), wybitnego autora powieści historycznych i obyczajowych.

⁵¹ *Pan Kacper w Łęczycy* (a nie „Pan Kasper z Łęczycy”) – jednoaktowy monodram napisany przez aktora Aleksandra Ładnowskiego (1815–1891).

⁵² Brak informacji o pozycji i autorze.

⁵³ Brak informacji o pozycji i autorze.

⁵⁴ *Przez zazdrość* – sztuka francuskiego autora Alfreda Musseta (1810–1851).

⁵⁵ Brak informacji o pozycji i autorze.

⁵⁶ Brak informacji o pozycji i autorze.

⁵⁷ *Napój miłosny* – opera włoskiego twórcy Gaetano Donizettiego (1797–1848).

⁵⁸ *Żydówka* – opera francuskiego kompozytora Jacques’a Halévy’ego, który żył w l. 1799–1862.

- ⁵⁹ *Zamek na Czorsztynie* – opera komiczna Karola Kurpińskiego.
- ⁶⁰ Najprawdopodobniej *Bravo, morderca wenecki* Augusta Bourgeois’a (?–?) i powieściopisarza Aleksandra Dumasa ojca (1802–1870), oryginalny dramat lub jego wersja operowa.
- ⁶¹ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ⁶² *Styryjczycy* – jednoaktowy balet *Mimili czyli Styryjczycy* z układami tanecznymi Maurice’a (?–?) i muzyką Jana Stefaniego.
- ⁶³ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ⁶⁴ *Stach i Zośka* – balet w jednym akcie uzupełniony chórami, z muzyką Jana Stefaniego.
- ⁶⁵ *Hrabina i wieśniaczka czyli przemiana żon* – balet pantomima w układzie choreograficznym francuskiego tancerza, choreografa i baletmistrza Josepha Mazaillier’a (1801–1868) z muzyką francuskiego kompozytora Adolphe’a Adam’a (1803–1856).
- ⁶⁶ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ⁶⁷ *Barbara Zapolska* – sztuka aktora, reżysera i dramaturga, jednego z dyrektorów Teatru Narodowego w Warszawie Ludwika Adama Dmuszewskiego (1777–1847) według francuskiego autora Augusta Creuzé de Lessera (1771–1839).
- ⁶⁸ *Przyjaciele* – komedia Aleksandra Fredry.
- ⁶⁹ *Nikt mnie nie zna* – komedia Fredry.
- ⁷⁰ *Zofia Przybylanka (Zosia Przybylanka)* – sztuka napisana przez Fryderyka Skarbka (1792–1866).
- ⁷¹ *Starsza siostra* – komedia dwóch francuskich autorów: P. Duporta (?–?) i Eugèn’a Scribe’a (1791–1861).
- ⁷² Brak informacji o pozycji i autorze.
- ⁷³ *Pierwsza wyprawa młodego Richelieu* – dwuaktowa komedioopera autorstwa Philippe’a François Dumanoir’a (1806–1855) i Jean’a François Bayarda (1796–1853), z muzyką dopisaną przez Józefa Damse.
- ⁷⁴ *Halka* – opera Stanisława Moniuszki.
- ⁷⁵ *Flis* – opera Stanisława Moniuszki.
- ⁷⁶ *Oberżystka z Elizondy* – operetka Offenbacha, grana w Polsce także pod spolszczonym tytułem *Oberżystka z Elizondy*.
- ⁷⁷ *Marta* – opera niemieckiego kompozytora Freidricha von Flotowa (1812–1883).
- ⁷⁸ *Trubadur* – opera włoskiego kompozytora Giuseppe Verdiego (1813–1901).
- ⁷⁹ Musi chodzić o operę Donizettiego *Lucja z Lamermour*’u.
- ⁸⁰ *Małżeństwo przy latarniach* Offenbacha jest operetką.
- ⁸¹ *Ernani* – opera Verdiego.
- ⁸² *Rigoletto* – opera Verdiego.
- ⁸³ *Lunaticzka* – opera włoskiego kompozytora Vincenzo Belliniego (1801–1835).
- ⁸⁴ *Aleksander Stradella (Alessandro Stradella)* – opera Flotowa.
- ⁸⁵ *Marco Spada czyli córka rozbójnika* – balet pantomima w układzie J. Mazailliera z muzyką francuskiego kompozytora Daniela Aubera (1782–1871), twórcy opery *Niema z Portici*.
- ⁸⁶ *Dwaj złodzieje czyli Robert i Bertrand* – balet z muzyką J. P. Schmidta (?–?) oraz choreografią włoskiego tancerza Filippo Taglioniego (1778–1871).
- ⁸⁷ *Gizella czyli willidy* – balet z muzyką Adama oraz choreografią J. Coralli’ego (1779–1854).
- ⁸⁸ *Modniarki czyli karnawał paryski* – balet z muzyką kompozytora Strebingera (?–?) i choreografią Pasqual’a Borri (1820–?).
- ⁸⁹ *Asmodeas, diabeł rozkochany* – balet z choreografią J. Mazaillera, z muzyką kompozytorów François Benoista (1794–1878) i N. H. Rebera (?–?).
- ⁹⁰ *Katarzyna, córka bandyty* – balet francuskiego choreografa i tancerza Jules’a Perrota (1810–1894) z muzyką Cesare’a Pugni’ego (1802–1870).
- ⁹¹ *Faust* – balet w układzie Perrota, do muzyki kompozytorów Giacomo Panizza’y (1803–1860), Michale’a Andrew Costa’y (?–?) i Giovanniego Bajettiego (?–?).
- ⁹² *Esmeralda* – balet z muzyką Pugni’ego i choreografią Perrot’a.

⁹³ *Wesele w Ojcowie* (pierwotny tytuł: *Wesele krakowskie w Ojcowie*) – balet do muzyki Jana Stefaniego z *Krakowiaków i górali*, z choreografią polskiej tancerki i pedagoga baletowego Julii Mierzyńskiej (1801–1831) i Maurice’a.

⁹⁴ *List żelazny* (*Żelazny list*) – sztuka Antoniego Małeckiego (1821–1913), polskiego uczonego – językoznawcy i historyka literatury, dramatopisarza.

⁹⁵ *Rita Hiszpanka* – dramat trzech francuskich autorów: L. Boulé (?–?), J. Chabot’a de Bouin (?–?), Ch. Desnoyersa (?–?).

⁹⁶ *Damy i huzary* – komedia Fredry.

⁹⁷ *Śluby panieńskie* – komedia Fredry.

⁹⁸ *Chłopi arystokraci* – sztuka polskiego dramatopisarza i poety Władysława Ludwika Anczyca (1823–1883).

⁹⁹ *Doktor medycyny* – sztuka Józefa Korzeniowskiego.

¹⁰⁰ *Dożywocie* – komedia Fredry.

¹⁰¹ *Łobzowanie* – sztuka Anczyca.

¹⁰² *Odludki i poeta* – komedia Fredry.

¹⁰³ *Icek zapieczętowany* (*Berek zapieczętowany*) – monodram napisany przez Aleksandra Ładnowskiego.

¹⁰⁴ *Lokaj za pana* – monodram z tekstem Ładnowskiego.

¹⁰⁵ *Opieka wojskowa* – sztuka polskiego komediopisarza Stanisława Bogusławskiego (1805–1870), syna Wojciecha Bogusławskiego.

¹⁰⁶ *Zemsta za mur graniczny* – *Zemsta* Fredry z nieco zmienionym tytułem.

¹⁰⁷ *Janek spod Ojcowy* – sztuka pisarza i dziennikarza Jana Kantego Gregorowicza (1818–1890).

¹⁰⁸ Brak informacji o pozycji i autorze.

¹⁰⁹ *Majster i czeladnik* – komedia Józefa Korzeniowskiego.

¹¹⁰ *Okrężne* – sztuka Józefa Korzeniowskiego.

¹¹¹ *Konkurent i mąż* – sztuka Józefa Korzeniowskiego.

¹¹² Chodzi o komedię Fredry *Pan Jowialski*.

¹¹³ Brak informacji o pozycji i autorze.

¹¹⁴ *Ulicznik warszawski* – krotchwila ze śpiewami i tańcami napisana przez pisarza i publicystę Antoniego Wieniarskiego (1825–1870).

¹¹⁵ *Młynarz i kominiarz* (*Kominiarz i młynarz*) – sztuka polskiego pisarza, aktora, reżysera i dyrektora teatrów Jana Nepomucena Kamińskiego (1777–1875).

¹¹⁶ *Pan Stefan z Pokucia* (*Pan Stefan*) – monodram autorstwa Aleksandra Ładnowskiego.

¹¹⁷ *Szlachectwo duszy* – komedia polskiego dramatopisarza, librecisty współpracującego ze Stanisławem Moniuszką, Jana Chęcińskiego (1826–1874).

¹¹⁸ *Chatka w lesie* – sztuka polskiego poety Władysława Syrokomli (1823–1862).

¹¹⁹ Zob. przypis nr 67 (omyłkowe powtórzenie informacji przez Bałaszewicza).

¹²⁰ Brak informacji o pozycji i autorze. Mogło chodzić o sztukę Ch. Desnoyersa i H. Gérau (?–?) *Klara wariatka* albo o *Klarę Soleil* francuskiego dramatopisarza Edmonda Gondineta (1828–1888).

¹²¹ Brak informacji o pozycji i autorze.

¹²² Brak informacji o pozycji i autorze.

¹²³ Chodzi o komediooperę *Indiana i Charlemagne* francuskich autorów Jean’a François Bayarda i Ph. Dumanoira z muzyką J. Damsego.

¹²⁴ *Stary jegomość* – krotchwila francuskiego autora Henri Murgera (1822–1861).

¹²⁵ *Fortepian Berty* – sztuka francuskiego autora T. Barriere’a (?–?).

¹²⁶ *Żona, która zwodzi męża* – francuska komedia autorstwa Alfreda Delacoura (1815 lub 1817–1883) i E. Moreau (?–?).

¹²⁷ Chodzi o komedię francuskich pisarzy Feliksa Augusta Duverta (1795–1876) i Augustina Teodora Lauzanne de Vauroussel (1805–1877) przetłumaczoną na język polski przez aktora,

reżysera i dramaturga Jana Tomasza Seweryna Jasińskiego (1806–1879) pt. *Pewien jegomość i pewna jejmość*.

¹²⁸ *Pafnucy i Narcyz* – sztuka, którą napisali Edouard Louis Alexandre Brisebarre (1818–1871) i Marc Michella (1812–1868).

¹²⁹ *Uściskajmy się* – sztuka francuskiej komediopisarzy Eugèna Labiche’a (1815–1888), Augusta Lefranc’a (1814–1878) i A. M. Massona (?–?).

¹³⁰ Brak informacji o pozycji i autorze. Może chodzić ewentualnie o jednoaktową operę *Talizman niewidzialności* skomponowaną przez Carla Ludwiga Costenoble (1769–1837).

¹³¹ Chodzi o sztukę *Helena de Seglière* autorstwa francuskiego powieściopisarza i dramaturga Jules’a Sandeau (1811–1883).

¹³² *Szklanka wody* – komedia Eugèna’a Scribe’a.

¹³³ *Przebudzenie się lwa* – sztuka J. F. Bayarda i E. Jaime – syna (?–?).

¹³⁴ *Antoni i Antosia* – operetka z muzyką polskiego śpiewaka i kompozytora Walentego Kratzera (przed 1780–1855), z francuskim tekstem Jena’a Auguste’a Juliena’a Desboulmierse’a (1731–1771), spolszczonym przez poetę Andrzeja Słowaczyńskiego (1807–1847).

¹³⁵ Brak informacji o pozycji i autorze.

¹³⁶ *Folwark Primerose* – opera komiczna z tekstem Eugen’a Cormona (pseudonim P. E. Piestre’a) (1810–1903) i muzyką A. Dutertre’a (?–?).

¹³⁷ *Małżeństwo z rozkazu* – komedia grana też pt. *Małżeństwo z rozkazu Napoleona, czyli miłość po ślubie* autorstwa Augusta Bourgeoisa i Philippe’a François Dumanoira.

¹³⁸ *Arcydziało nieznanne* – sztuka Charles’a Lafonta (?–?).

¹³⁹ *Wieśniak i aktorka (Aktorka)* – sztuka francuskiego pisarza Narcisse’a Fourniera (1809–1880).

¹⁴⁰ *Dwóch aniołów opiekuńczych* – utwór francuskiego autora dramatycznego Théodore’a Paulina Deslandesa (1806–1866).

¹⁴¹ *Nowa La Farge* – sztuka Józefa Stefaniego (1800–1876), dyrygenta i kompozytora, syna autora muzyki do *Krakowiaków i górali* Jana Stefaniego.

¹⁴² *Vendetta, czyli Korsykanka* – melodramat francuskiego autora powieści i sztuk teatralnych Victore’a Henri Ducange’a (1783–1822).

¹⁴³ *Wujaszek calego świata* – sztuka niemieckiego komediopisarza i aktora Rodericha J. Bénédixa (1811–1873).

¹⁴⁴ *Pamiętniki szatana* – utwór napisany przez francuskiego dramaturga i działacza politycznego Etienne’a Arago (1802–1892) wspólnie z Paul’em Vermondem (?–?).

¹⁴⁵ Brak informacji o pozycji i autorze.

¹⁴⁶ *Zachód słońca* – francuska komedia autorstwa A. H. Duveyriera (?–?) (pseudonim Mélesville) i H. Leroux (?–?).

¹⁴⁷ *Chłopiec okrętowy* – komedia francuskiego autora E. Souvestre’a (?–?).

¹⁴⁸ *Panna na wydaniu* – komedia polskiego polityka, publicysty i dramaturga Adama Kazimierza Czartoryskiego (1734–1823) napisana wg dzieła angielskiego aktora i autora sztuk teatralnych Davida Garricka (1717–1779).

¹⁴⁹ *Trefniś* – sztuka dwóch francuskich autorów: A. H. Duveyriera, podpisanego Melesville i J. X. Saintine’a (pseudonim Xavier) (?–?).

¹⁵⁰ *Zięć pana Poirier* – sztuka dramaturgów francuskich Emile’a Augiera (1820–1889) i Julesa Sandeau.

¹⁵¹ Brak informacji o pozycji i autorze.

¹⁵² *Biała kamelia* – komedia przerobiona z j. francuskiego na polski przez polskiego autora Andrzeja Listowskiego (?–?).

¹⁵³ *Sto za sto* – francuska komedia ze śpiewami napisana przez Louisa François Clairville’a (?–?) oraz Lamberta Thibousta (1827–1867).

¹⁵⁴ *Floryna* – dramat francuski autorstwa de Fargesa (?–?) i E. de St. Yvesa (?–?) (pseudonim autora o nazwisku Deaddé).

- ¹⁵⁵ *Niedorostek* – sztuka osiemnastowiecznego rosyjskiego komediopisarza i autora satyr Denisa Fonwizina (1745–1792), znana też pt. *Synalek szlachecki*.
- ¹⁵⁶ *Lektorka, czyli pustota młodzika* – komedia J. F. Bayarda.
- ¹⁵⁷ *Trzy wizyty (Potrójne zaloty)* – komedia francuskiego autora A. Bourdois (?–?).
- ¹⁵⁸ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁵⁹ *Monbar czyli Filibustierowie* – opera polskiego kompozytora Ignacego Feliksa Dobrzyńskiego (1807–1867).
- ¹⁶⁰ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁶¹ *Zasłubiny Joasi* – utwór kompozytora W. Massa występującego też jako A. Massé (?–?).
- ¹⁶² *Akteon* – opera francuskiego kompozytora Marc’a Antoine’a Charpentiera (1643–1704).
- ¹⁶³ *Państwo Denis* J. Offenbacha – operetka.
- ¹⁶⁴ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁶⁵ *Skalmierzanki (Skalbmierzanki)* – sztuka Jana Nepomucena Kamińskiego.
- ¹⁶⁶ Brak informacji o pozycji i autorze. Może chodzić ewentualnie o komedię ze śpiewami *Było to pod Wagram* napisaną przez dwóch francuskich autorów: Eugene’a Pierre’a Grangé (1810–1887) i Lamberta Thibousta.
- ¹⁶⁷ Chodzi prawdopodobnie o *Fiamminę* – komedię francuskiego autora Mario Ucharda (1822–1893).
- ¹⁶⁸ *Wdówka* – prawdopodobnie spolszczona sztuka Henri Meilhac’a (1830–1897) i Ludovica Halévy’ego (1834–1908) zatytułowana w przekładzie *Wdówka*.
- ¹⁶⁹ *Halaburda* – opera komiczna z muzyką polskiego kompozytora Macieja Kamińskiego (1734–1821), grana też pod tytułami *Zośka, czyli zaloty wiejskie*, *Ekonom w zalotach*, *Po pijanemu*, *Podróż przez suchy las*, *Stach i Zośka*, *Wesele w Wiślicy*, *Wiśliczanki*, *Straszny odwet*.
- ¹⁷⁰ *Za piękny* – francuska komedia J. Adenisa (?–?) i Edouarda Plouviere (1821–1876).
- ¹⁷¹ *Norma* – opera Belliniego.
- ¹⁷² *Belizariusz* – opera Donizettiego.
- ¹⁷³ *Lukrecja Borgia* – opera Donizettiego.
- ¹⁷⁴ *Cyrulik sewilski* – opera włoskiego kompozytora Gioacchino Rossiniego (1792–1868).
- ¹⁷⁵ *Hrabina* – opera Stanisława Moniuszki.
- ¹⁷⁶ *Verbum Nobile* – opera Stanisława Moniuszki.
- ¹⁷⁷ *Burmistrz oberżysta* – komedia francuskiego autora Marle’a Jean’a Toussainta (1782–1852).
- ¹⁷⁸ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁷⁹ *Komornik poeta* – francuska komedia, której autor to Marie Emmanuel Guillaume Marguerite Théaulon de Lambert (1787–1841).
- ¹⁸⁰ *Pożycz mi pięć złotych* – komedia Feliksa Duverta, A. T. Lazuanne’a i J. X. Saintine’a (pseudonim Xavier).
- ¹⁸¹ *Gapiątko z St. Flour* – komedia Jeana François Bayarda i Gustave’a Lemoine (?–?).
- ¹⁸² *Popas* – sztuka Fryderyka Skarbka.
- ¹⁸³ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁸⁴ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁸⁵ *Siostra Kasperka* – komedia francuskich autorów: Feliksa Duverta i Antoine’a F. Varnera (?–?).
- ¹⁸⁶ Operetka Offenbacha *Orfeusz w piekle*.
- ¹⁸⁷ *Lucja z Lamermooru* Donizettiego.
- ¹⁸⁸ Musi chodzić o pozycję, której tytuł Bałaszewicz zanotował wcześniej jako *Pani ambasadorowa*, zob. przyp. nr 46.
- ¹⁸⁹ *Uroczystość róż* – divertissement z muzyką Jana Stefaniego i choreografią Romana Turczynowicza.
- ¹⁹⁰ *Tulacz* – adaptacja sceniczna powieści *Żyd, wieczny tulacz* autorstwa francuskiego pisarza Eugèna Sue (1804–1857).

- ¹⁹¹ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ¹⁹² Chodzi o dramat *Rita Hiszpanka* (zob. przypis nr 95).
- ¹⁹³ *Precjoza* – wierszowany dramat niemieckiego pisarza Aleksandra Piusa Wolffa (1782–1828) według noweli hiszpańskiego pisarza Miguela de Cervantesa (1547–1616).
- ¹⁹⁴ *Mąż i żona* – komedia Fredry.
- ¹⁹⁵ *Pod strychem* – komedia Stanisława Bogusławskiego.
- ¹⁹⁶ *Nowy mizantrop i druciarz* – komedia Józefa Korzeniowskiego.
- ¹⁹⁷ *Pan Stefan* – skrócony tytuł monodramu *Pan Stefan z Pokucia* (zob. też przypis nr 116).
- ¹⁹⁸ *Chcę sobie pohulać* – sztuka austriackiego autora Johanna Nepomucena Nestroya (1801–1862).
- ¹⁹⁹ Chodzi o komediooperę J. Damse *Indiana i Charlemagne* do tekstu Bayarda i Duma-noira (zob. przypis nr 123).
- ²⁰⁰ *Raptus* – komedia E. Labiche’a i Marc Michela.
- ²⁰¹ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²⁰² Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²⁰³ *Kumoszki windsorskie* – opera niemieckiego kompozytora Otto Nicolai’a (1810–1849) *We-sole kumoszki z Windsoru*, będąca adaptacją komedii Szekspira.
- ²⁰⁴ *Violetta – Traviata* Verdiego.
- ²⁰⁵ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²⁰⁶ *Otto łucznik* – opera polskiego kompozytora, dyrygenta i skrzypka Adama Münchheimera (1830–1904).
- ²⁰⁷ *Sen dansomana* – balet z librettem i muzyką Jana Stefaniego, z choreografią Maurice’a. Zob. też przypis nr 26.
- ²⁰⁸ *Pańskość* – komedia Antoniego Wieniarskiego.
- ²⁰⁹ *Ciekawość* – wierszowana komedia Jana Chęcińskiego *Ciekawość pierwszy stopień do piekła* z podtytułem *Jana Chęcińskiego przysłowia dramatyczne* opublikowana w 1864 r.
- ²¹⁰ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²¹¹ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²¹² Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²¹³ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²¹⁴ *Placz i śmiech* – komedia francuskiej pary autorskiej: Philippe’a Dumanoira i Ange de Ke-raniou (?–?).
- ²¹⁵ *Córka regimentu (Maria, córka pułku)* – opera Donizettiego bardziej znana pt. *Córka pułku*.
- ²¹⁶ *Sylfida* – balet z muzyką Jeana Madeleine Marie Schneitzhöffera (1785–1852) i układami Filipa Taglioniego.
- ²¹⁷ *Tańce perskie* – divertissement z muzyką Jana Stefaniego i choreografią Romana Tur-czynowicza.
- ²¹⁸ Brak informacji o pozycji i autorze. Może chodzić o adaptację teatralną powieści *Trzej mu-szkietierowie*, napisanej przez Aleksandra Dumasa ojca (1802–1870).
- ²¹⁹ *Mauprat* – adaptacja powieści francuskiej pisarki Georges Sand (1804–1876) pod tym samym tytułem.
- ²²⁰ *Żydzi* – sztuka Józefa Korzeniowskiego.
- ²²¹ *Nic bez przyczyny* – komedia J. F. Bayarda.
- ²²² Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²²³ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²²⁴ *Mina* – Może chodzić o operetkę *Minna, córka burmistrza*, z muzyką J. Damse oraz tekstem F. A. Duverta i A. T. Lauzanne.
- ²²⁵ Brak informacji o pozycji i autorze.
- ²²⁶ *Żony płaczące* – sztuka Paula Siraudina (1813–1833) i Lamberta Thibousta.
- ²²⁷ *Pomyślne polowanie* – komedia Adriena Decourcelle’a (1821–1892) i Lamberta Thibousta.

- ²²⁸ *Orfeusz w piekle* Offenbacha.
- ²²⁹ *Don Bucefalo* – opera włoskiego twórcy Antonio Cagnoniego (1828–1896).
- ²³⁰ *Korsarz* – balet z muzyką Adolphe’a Adama, choreografią Josepha Mazilliera, librettem V. de St. Georges (?–?) i Mazailliera wg powieści George’a Byrona (1788–1824) *Korsarz*.
- ²³¹ Zob. przypis nr 190.
- ²³² *Życie szulera (Trzydzieści lat, czyli życie szulera)* – melodramat napisany przez trzech francuskich autorów: Victora Henri Ducange’a (pseudonim Jacques’a Feliksa Beudina) (1783–1822), Prospera Dinoux (pseudonim Prospera Parfait’a Gobaux) (1795–1859).
- ²³³ *Mizantrop* – komedia Moliera.
- ²³⁴ *Podstęp pana kapitana (Podstęp kapitana K)* – komedia Thèodore’a Barrière’a (1823–1877).
- ²³⁵ *Więzy* – dramat E. Scribe’a.

ADRIAN ULJASZ

THE NOTES OF JULIAN ALEKSANDER BAŁASZEWICZ
ON THE THEATRE REPERTOIRE IN WARSAW IN THE YEARS 1862–1864
AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE HISTORY OF POLISH THEATRE

Summary

Manuscript notes of Julian Aleksander Bałaszewicz (born 1831 – the earliest date of death 1877) on the theatre repertoire staged in Warsaw in the period prior to the outbreak of the January Uprising and during the Uprising, available in the Scientific Library of the Polish Academy of Arts and Sciences and the Polish Academy of Sciences in Cracow, are published as a source material.

In 1861 the author of the manuscript became a spy for the Russian authorities and an instigator operating in the circles of Polish and Russian immigrants in Paris and later London. In the latter he ran an antique shop with historic objects. He passed the acquired information to his superiors in his espionage reports.

He recorded the titles of the plays staged in Warsaw in three lists: years 1862, 1863, 1864. In his lists he mentioned premieres and revivals dividing them according to the type of production. In addition, he differentiated between Polish dramas and those translated into Polish from other languages. The information about each staging was supplemented with the number of performances.

Most of the plays from the Polish and foreign repertoire were staged very few times due to the boycott of the theatres by Polish audience in the years 1861–1864 and the curfew.

